

РЕЦЕНЗИЯ

на **дисертационен труд** за присъждане на образователна и научна степен „**доктор**“ в област на висшето образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2 Педагогика, докторска програма *Специална педагогика*

на тема:

“ВЛИЯНИЕ НА АДАПТИРАНИЯ ЛИТЕРАТУРЕН ОБУЧИТЕЛЕН МАТЕРИАЛ ВЪРХУ РАЗВИТИЕТО НА ДЕЦА С РАЗСТРОЙСТВА ОТ АУТИСТИЧНИЯ СПЕКТЪР ”

разработен от докторант **Василики Стефанос Кючуки**

Научен ръководител: **доц. д-р Траян Попкочев**

Рецензент: **доц. д-р Катя Дионисиева**

Представяне на докторанта и материалите по защитата:

Докторант Василики Кючуки е завършила бакалавърска степен по хуманитарни науки в Гърция (Тесалия), а магистърската ѝ степен по специална педагогика е придобита в Италия (Рим). Университетската ѝ подготовка е предпоставка за успешна професионална реализация в сферата на образованието – първоначално като учител, а след това като прогимназиален учител и екзаминолог-оценител. Владее много добър английски (B2) и италиански език (C1). (От 2014 г. преподавателската ѝ работа е свързана с обучение на ученици със специални образователни потребности. Интересите ѝ в областта на специалната педагогика са трайни и я мотивират да започне обучение в докторската програма по Специална педагогика на английски език в ЮЗУ “Н. Рилски”. Обучението в катедра Педагогика под ръководството на научния ѝ ръководител доц. д-р Траян Попкочев е успешно и приключва в срок с готовност за защита, което е видно от следните **депозирани материали**:

- ✘ *Дисертационен труд* - разработен в обем от 239 печатни страници, от които 139 страници текст, приноси, библиография и списък на публикациите. Приложенията към разработката са 2, извън книжното тяло. Представени са на английски, български и гръцки език (оригинали). Дизайнът на дисертационния труд е със следната структура: резюме на български и английски език; увод; три глави – литературен обзор (I и II глава), постановка на експерименталната работа и анализ на получените резултати (III глава); заключение. Библиографската справка се състои от общо 255 източника, от тях 53 - на гръцки език и 202 - на английски език и покрива широк времеви диапазон – 1979-2014 г.
- ✘ *Авторефератът* на дисертация за образователна и научна степен “доктор” е с обем от 47 стр., включва изведените от докторанта научни приноси (стр. 46).
- ✘ *Списъкът с публикациите* на докторанта по темата на дисертационния труд е приложен в автореферата и се състои от 5 самостоятелни разработки за периода 2017-2019 г., публикувани в сборници с материали от участие в конференции в Гърция и България.
- ✘ *Автобиография*, отразяваща професионалното и творческото развитие на докторант В. Кючуки

Актуалност на разработката:

Обучението и възпитанието на децата с разстройства от аутистичния спектър (РАС) винаги е било предизвикателство за широк кръг специалисти, осигуряващи условия за успешна езикова и поведенческа терапия, социална и образователна адаптация, професионална подготовка и реализация. Обгрижването от най-ранна възраст на тази детска популация изисква съобразяване с индивидуалните особености и потребности на детето с РАС и неговата най-близка социална среда, постоянно подкрепяна от екип професионалисти.

От тази позиция намирам избора на докторант В. Кючуки за особено значим за създаването на учебна среда, отговаряща на потребностите на учениците с РАС, поставени в условията на общообразователното училище. Разработката и използването в общообразователната практика на учебни материали, достъпни до разбирането на децата с аутизъм, е необходимост за всеки учител, който се стреми към реално включване в учебния процес на ученика със специални образователни потребности. В литературата са описани различни подходи, програми и насоки за ефективна работа с деца с РАС, но учителите в практиката винаги имат потребност да защитят избория от тях педагогически модел на обучение на специалното дете, за да спечелят подкрепата на семейството, колегите си и други професионалисти. Опитът на докторанта, описан в експерименталния раздел на дисертационния труд, е поредното доказателство.

Съдържателна характеристика:

Уводът на дисертацията въвежда в актуалността на темата за предоставяне на качествени услуги за ефективно академично развитие на учениците с РАС, интегрирани в общообразователна среда и насочва вниманието към трудностите, които срещат учителите в работата си с аутистични ученици. Много кратко е представено съдържанието на труда в теоретичен и изследователски аспект.

Глава първа представя задълбочените проучвания на докторанта върху същността на аутизма, видовете нарушения в границите на аутистичния спектър, трудностите в диагностицирането и особеностите в развитието на децата от тази категория. Особено внимание е отделено на диагностичните модели и тяхното развитие. Използвани са определения и класификации на водещи изследователски институции, които диктуват съвременното тълкуване на РАС – Американската психиатрична асоциация (АРА), Световната здравна организация (WHO). Ползвани са актуални инструменти за оценяване и класифициране като ICD-10 DSM-V.

Втора глава на дисертационния труд представя проучване на поведенческите и познавателни особености на децата и учениците с РАС, които налагат внимателно изучаване на академичните потребности на тази популация, прилагането на диференциран и индивидуален подход в преподаването. Докторантката последователно се спира на познавателните процеси внимание, памет, видове възприятия, кратковременна и дълговременна памет, формирането на свързаните с тях умения за четене и писане, които са в основата на академичните компетенции. Особено внимание е отделено на особеностите в ученето при учениците с РАС като за целта е направено систематизирано проучване на множество публикации,

обосноваващи необходимостта от специфични подходи в обучението. В този контекст са описани затрудненията на децата и учениците с РАС в сферата на социалното включване. Явен интерес е проявен към инструменти за развитие на социалните умения и от това следва едно пространно представяне на социалния разказ, подробно разработен и описан от Carol Gray през 1994 и по-късно.

В следващите два раздела обект на изследване са особеностите в четенето на учениците с аутизъм, като последователно е акцентирано върху оценяването на потенциала за четене, развитието на четивните умения и четенето с разбиране. Маркирани са основни алтернативни подходи за ограмотяване, а вниманието е насочено към по-конкретни техники, които имат доказан ефект върху формирането на четивните умения (четене на богато илюстрирани приказки с адаптиран текст, (пре)разказване, диалогично четене). Разгледани са успешни модели на работа, емоционално въвличаща учениците - четене на приказки, ролеви игри, драматизации по литературни творби, съставяне на разкази и други подходи, създаващи положителни нагласи у учащите се и стимулиращи тяхното езиково развитие. Тук литературният анализ често включва позоваване или примери с прилагани педагогически подходи, характерни за специално разработените и вече утвърдени програми за обучение на деца-аутисти като TEACCH, MAKATON, PECS. Особено внимание е отделено и на ролята на приложния поведенчески анализ (ABA) в терапията на деца с РАС. Обзорът логично завършва с представяне на адаптациите на тези програми за потребностите на гръцките деца с РАС.

Трета глава на дисертационния труд представя методологията, етапите на работа и резултатите от авторското изследване. Първият раздел отново насочва вниманието към актуалността на проблема и ролята на диференцирания подход в обучението на учениците с РАС. В ползрението на автора са различията в потребностите на учениците в класната стая и възможните подходи за диференцирано учене, основано на усвояването на нови знания и формирането на умения на базата на индивидуалния опит на обучаваните (стр. 73-75). Заключениета са на базата на проучения опит на различни изследователи, доказващи ролята на диференцираното учене за академичния успех на учениците, включително тези с РАС.

В следващите раздели са представени обектът и субектът на изследването, издигнатата от изследвателя работна хипотеза, целите и задачите на проведената експериментална работа. Маркирани са избраните от изследвателя основни критерии и показатели. Изследването е обособено в два етапа: I - експериментално обучение на учениците с адаптиран литературен материал и II – анкетно проучване мнението на учителите, работещи с изследвания контингент (Приложение 2). След представянето на участниците в първия етап на изследването е описан детайлно и адаптираният учебен материал по класове и години. Тук докторантката изяснява прилаганите подходи и задачи за всеки текст, използван в работата с учениците от обособените 5 групи. За статистическа обработка на данните от изследването е използван специализиран софтуер, пакет Windows-SPSS 17.0.

В следващия, пети раздел на тази глава са описани резултатите от експерименталната работа. Данните от първия етап се отнасят до общо 171 обучавани ученика, сред които 8 с диагноза РАС. Използваният при статистическата обработка Тест [d] на Cohen (измерване силата на ефекта) показва съществена разлика в успеваемостта на учениците преди и след

проведеното обучение (Табл.3) при работа с адаптирани материали и диференцирани подходи за учене. Що се отнася до резултатите от анкетата с учителите е установено, че в по-голямата си част те приемат ползата от адаптираното учебно съдържание, но и отчитат трудностите, когато сами трябва да правят това.

В последния раздел докторантката отново насочва вниманието си към включващото образование, мястото на учениците с РАС в учебния процес на обикновения клас и трудностите, които училището среща в усилията си да им осигури подкрепяща академична среда. Без да претендира за изчерпателност в разглеждането на тези проблеми и като има пред вид конкретната популация ученици с РАС, включени в изследователския ѝ проект, В. Кючуки подчертава необходимостта от индивидуализирани учебни програми, които ще формират функционалните умения, необходими за успешно обучение на децата с аутизъм в общообразователната среда. Авторът набляга на значението на диференцирания подход към учениците с аутистични нарушения за предлагане на подходяща образователна среда, както в случая с включването на деца с дифузни нарушения на развитието (Diffuse Developmental Disorders – DDD) (стр. 99). В този раздел цитирането на документи, регламентиращи включващото обучение на децата с РАС в Гърция, показва компетентността на докторантката по актуалните проблеми на училищната интеграция. В тази връзка отново вниманието е насочено към подходите и средствата за решаване на образователните проблеми на учениците с РАС и се разглеждат модели на включващо обучение при аутизъм с доказан практически ефект – напр. Autism Spectrum Disorder Inclusion Collaboration Model [ASDICM] (стр.99). Понататъшните разсъждения визират една съвременна необходимост - познаване на културните и езиковите различия сред учениците с РАС, които учителите трябва да отчитат при подбора на вече диференцираното учебно съдържание.

В заключението са предложени обобщения, произтичащи от анализите в експерименталната работа, подкрепени от описани в литературния обзор находки и резултати. Фокусът е предимно върху данните от анкетиранията на учителите, които са обобщени и корелират с познати проблеми, пред които са изправени учителите в общообразователното училище. Представянето на резултатите и интерпретирането им са с цел доказване на издигнатата хипотеза и отговор на изследователските въпроси. Те са и показател за добро познаване от автора на материята, умения за боравене с доказателствения материал и задълбочено познаване на литературата по темата, което позволява съотнасяне на резултатите от авторското изследване със сходни такива, вече публикувани в специализираните издания.

Препоръка: В експерименталната работа извадката на учениците с РАС може да бъде по-голяма и да позволява подходяща статистическа обработка, което би довело до по-голяма обективност на резултатите от изследването.

Оценяваният дисертационен труд е показателен за обхвата и качеството на научно-практическата работа на докторантката. Разработката се откроява с дисертационност на темата, релевантна структура и обем, добър научен стил, умело боравене с литературни източници, представяне и дискутиране на конкретни проблеми по темата на изследването.

Намирам за значими резултатите от дисертационния труд на докторант Ванилики Кючуки за обогатяване на инструментариума за успешно обучение на

ученици с РАС чрез адаптиран учебен материал, за упоритата и продължителна работа за утвърждаване на продуктивни методи и подходи при работа с деца с аутизъм и се надявам изследователският инструментариум, който представя в дисертацията си, да стигне до повече учители от практиката.

Заключение:

В заключение изразявам убеждението си, че дисертационният труд на докторант Василики Кючуки на тема: “ВЛИЯНИЕ НА АДАПТИРАНИЯ ЛИТЕРАТУРЕН ОБУЧИТЕЛЕН МАТЕРИАЛ ВЪРХУ РАЗВИТИЕТО НА ДЕЦА С РАЗСТРОЙСТВА ОТ АУТИСТИЧНИЯ СПЕКТЪР” разглежда актуални теоретико-приложни аспекти на образованието за една специфична и многообразна група ученици със специални потребности. В този смисъл трудът отговаря на утвърдените изисквания. Ето защо предлагам на уважаемото Научно жури **да присъди на докторант Василики Стефанос Кючуки образователната и научна степен „доктор” в професионално направление 1.2 Педагогика (Специална педагогика).**

11.01.2019 г.
гр. София

Рецензент:
(доц. д-р Катя Дионисиева)